

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

ДУБЯГА Світлана Миколаївна

УДК 371.134:373.3.314.6

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ
ІМПРОВІЗАЦІЇ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, професор
Панченко Григорій Денисович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри теорії та історії педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Дубогай Олександра Дмитрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри фізичного виховання
і здоров'я;

кандидат педагогічних наук, доцент
Шапран Ольга Іллівна,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Г.Сковороди,
доцент кафедри загальної і соціальної
педагогіки та управління освітою.

Захист відбудеться “10” квітня 2008 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “03” березня 2008 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Д.Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформа загальноосвітньої та професійної школи в Україні вимагає принципових змін у всій системі освіти. Змінюється мета освіти, удосконалюється зміст навчальної інформації, змінюються засоби педагогічної комунікації, в значній мірі змінюється й сам об'єкт педагогічного впливу – учні. Все це зумовлює необхідність підвищення вимог до рівня професіоналізму вчителя, удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя, посилення уваги щодо його становлення як вчителя-творця, який володіє педагогічними стимулами формування творчої особистості учня. Вчитель початкових класів стоїть біля витоків розвитку творчих здібностей дитини. За таких умов проблема професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи набуває особливої актуальності. На виховання нової генерації педагогічних кадрів орієнтують Конституція України, Закон України “Про освіту”, Закон України “Про загальну середню освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Державна програма “Вчитель”, Національна доктрина розвитку освіти України. Разом з тим, педагогічна теорія і практика підтверджують, що у професійній підготовці вчителів початкових класів ще недостатньо враховується необхідність розвитку їх творчих здібностей, підготовки до творчої педагогічної діяльності, оволодіння ними основами педагогічної творчості. Розв’язання цієї проблеми потребує подальшого поглибленого вивчення багатьох її аспектів, зокрема проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації.

Творчість у професійній педагогічній діяльності є необхідною умовою і гарантом досягнення найвищої результативності праці вчителя, найбільш повної реалізації її можливостей. При цьому процес педагогічної творчості здійснюється не тільки під час підготовки педагогічного проекту уроку, планування можливих варіантів ходу навчальної діяльності, але й під час втілення творчого задуму, реалізації педагогічного плану уроку в умовах реального процесу навчання. Саме в цей момент у навчально-виховному процесі виникає безліч незапланованих ситуацій, які вимагають миттєвого розв’язання, що призводять до виникнення різних, іноді непередбачуваних варіантів першочергових задумів, ідей і пропозицій.

Своєрідним “регулятором”, який дозволяє оперативно коригувати, трансформувати педагогічний проект уроку в залежності від реальних умов навчального процесу, виступає *педагогічна імпровізація*.

Проблема педагогічної імпровізації пов’язана з психологією творчої діяльності в широкому значенні слова. Феномен імпровізації й експромт як вид імпровізації широко відомі у творчості діячів мистецтва: поетів, музикантів, танцюристів, акторів. Імпровізація як важливий компонент творчої діяльності притаманна і педагогічній творчості, яка володіє загальноєвристичними рисами (Л.Ю.Берікханова, Н.В.Гузій, В.А.Кан-Калик, Ю.Л.Львова, В.М.Харькін та ін.).

Проблемі педагогічної імпровізації в останні роки присвячені дослідження Л.Ю.Берікханової, В.І.Загвязинського, В.А.Кан-Калика, О.М.Куцевол, В.М.Смирєнського, Т.А.Фокіної, В.М.Харькіна та ін. Даними дослідниками визначені сутність, види, природа і рушійні сили педагогічної імпровізації, а також розроблені різні методики залучення студентів педагогічних вищих навчальних закладів до творчої педагогічної діяльності та поетапного формування у них готовності до педагогічної імпровізації.

Проте, ряд авторів і, зокрема, М.М.Левіна зазначає, що на сьогодні вищі педагогічні навчальні заклади ще в недостатній мірі займаються цілеспрямованою підготовкою майбутніх учителів до педагогічної імпровізації. У зв'язку з цим молоді педагоги відчують значні труднощі при прийнятті професійних рішень, при моделюванні нестандартних способів професійних дій, при виборі оптимального режиму функціонування процесу навчання тощо. На думку М.М.Левіної, у системі підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах потрібно передбачати не тільки технології засвоєння алгоритму і норм професійних заходів, але й відпрацювання вміння застосовувати адаптивні методики навчання, здійснювати коригування власних професійних дій, що в реальності відбувається ще дуже рідко.

Не кращою є ситуація в питанні підготовки вчителів початкових класів: не дивлячись на велику значущість педагогічної імпровізації і нагальну потребу в її використанні у навчально-виховній діяльності початкової школи, процес формування вмінь педагогічної імпровізації у майбутніх учителів початкових класів здійснюється здебільшого безсистемно.

Незаперечний факт, що саме вчитель початкових класів може вплинути на творчий розвиток і становлення особистості молодшого школяра, його інтереси, цінності, ідеали. Відзначене вище і обумовило вибір теми нашого дисертаційного дослідження “Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії педагогіки НПУ імені М.П.Драгоманова і є складовою наукової теми № 20/06-08 “Формування конкуренто-спроможного вчителя початкової школи за двоциклової системи підготовки на основі компетентнісного підходу” (державний реєстр РК № 0106U000901). Розроблена дидактична система підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації, запропоновані методичні рекомендації щодо масового використання розробленої технології формування готовності до педагогічної імпровізації в учителів початкової школи.

Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 3 від 29 жовтня 2004 року) та погоджена в Раді з координації дослідження в галузі педагогіки та психології в АПН України (протокол № 4 від 26 квітня 2005 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці дидактичної системи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан вивчення в сучасній педагогічній науці проблеми педагогічної імпровізації.

2. Розробити дидактичну систему підготовки до педагогічної імпровізації у майбутніх учителів початкової школи й експериментально перевірити її ефективність.

3. Розробити критерії та показники виявлення рівня готовності до педагогічної імпровізації в студентів у процесі навчання у вищих педагогічних навчальних закладах.

4. Визначити етапи послідовної реалізації системи експериментального формування готовності студентів до педагогічної імпровізації.

5. На основі результатів педагогічного експерименту підготувати методичні рекомендації щодо практичного втілення педагогічної імпровізації у процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Об'єкт дослідження – професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предметом дослідження є дидактична система поетапного формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації у вищих закладах освіти.

Методи дослідження. У процесі розв'язання поставлених завдань були використані такі методи дослідження, зокрема:

теоретичні: аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження з метою визначення рівня її вивченості; теоретичне моделювання та системний аналіз і синтез, методи пізнання (аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення) для обґрунтування теоретичних основ проблеми;

емпіричні: педагогічне спостереження, самоспостереження, самооцінка, анкетування, метод експертних оцінок, бесіди, створення спеціальних діагностичних ситуацій, педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий та контрольний).

Для виявлення статистично значущих відмінностей у рівнях готовності до педагогічної імпровізації студентів контрольних і експериментальних груп було проведено статистичне дослідження з використанням t-критерію Стьюдента.

В основу дослідження покладена **гіпотеза**, яка полягає в наступному, що готовність майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації в ході навчання у вищих педагогічних навчальних закладах значно покращиться, якщо:

- буде сформоване позитивне ставлення студентів до творчої діяльності та інноваційних технологій навчання;

- процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації здійснюватиметься систематично протягом всього періоду навчання у вищому педагогічному навчальному закладі;

- буде забезпечена послідовність етапів у реалізації дидактичної системи підготовки студентів до педагогічної імпровізації;

- навчальні заняття у вищому педагогічному навчальному закладі будуть наповнені дослідницькою діяльністю;

- буде посилена професійна спрямованість у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійного використання педагогічної імпровізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ньому:

- *вперше* апробована дидактична система підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації як єдності навчально-пізнавальної, імітаційно-моделюючої, навчально-практичної, науково-дослідної і самостійної діяльності майбутніх учителів;

- уточнене положення, що торкається усвідомлення ролі педагогічної імпровізації та готовності до її реалізації у навчальній діяльності як цінності в ієрархії мотивів особистості педагога;

- доведена потреба у творчій педагогічній діяльності та використанні педагогічної імпровізації у ході цієї діяльності.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблена і апробована дидактична система формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації може бути використана у підготовці педагогічних кадрів інших спеціальностей; при розробці програм і технологій підготовки майбутніх учителів до педагогічної імпровізації; запропоновані методичні рекомендації щодо масового використання розробленої технології формування готовності до педагогічної імпровізації в учителів початкової школи. Використання рекомендацій дозволяє формувати імпровізаційну готовність майбутніх учителів початкової школи органічно втілювати педагогічний проект уроку, оперативно орієнтуватися у різних навчально-виховних ситуаціях і швидко коригувати свій задум відповідно до конкретних обставин спільної з учнями діяльності та своїми творчими можливостями. Разом з тим, застосування методики формування імпровізаційної готовності вносить наукову обґрунтованість в імпровізаційну діяльність учителя на уроці, дозволяє уникнути стихійності у здійсненні педагогічної імпровізації, сприяє врахуванню індивідуальних особливостей учителя і тим самим досягненню більшої ефективності професійної педагогічної діяльності.

Результати дослідження та низку завдань програми підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації **впроваджено** у навчально-виховний процес для студентів 1-5 курсів спеціальності “Початкове навчання. Спеціалізація: мова і література”, “Дошкільне виховання. Початкове навчання”, “Початкове навчання. Практична психологія” Мелітопольського державного педагогічного університету (довідка № 06/1647 від 13.09.07р.), у

процесі викладання спецкурсу “Педагогічна імпровізація й імпровізаційна готовність” для студентів 3-5 курсів спеціальності “Початкове навчання” Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/481 від 17.09.07р.), під час проходження педагогічної практики студентами 4-5 курсів спеціальності “Початкове навчання” в ПШ № 17, ЗНЗ № 24, ЗНЗ № 25 (довідка № 421 від 14.09.07р.).

Організація дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи протягом 2000-2007 років.

На першому етапі (2000-2002 рр.) вивчався стан розробки даної проблеми в її теоретичному аспекті. Була проаналізована література з теми дослідження; визначені об’єкт, предмет, гіпотеза, методи дослідження, розроблені основні положення дослідницької роботи.

На другому етапі (2002-2006 рр.) в деталях була розроблена програма констатуючого і формуючого експериментів, проведене діагностичне опитування студентів з метою виявлення рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації, проведене експериментальне дослідження формуючого етапу, систематизовані експериментальні дані, впроваджені результати дослідження у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах.

На третьому етапі (2006-2007 рр.) проаналізовані та узагальнені результати формуючого етапу дослідження, розроблені методичні рекомендації, проведене редагування й оформлення дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на соціально-гуманітарному факультеті Мелітопольського державного педагогічного університету, факультеті підготовки вчителів початкових класів Бердянського державного педагогічного університету, а також у загальноосвітніх школах Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим.

Апробація результатів дисертації. Попередні положення і результати дослідження обговорювались і доповідались на засіданнях кафедри початкової освіти, під час виступів на науково-практичних конференціях з проблем підготовки майбутніх спеціалістів до професійної творчої діяльності: на II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Нові виміри сучасного світу” (Мелітополь, 2005); на науковій сесії викладачів і студентів „Наука початку ХХІ століття: стан і перспективи розвитку” (Мелітополь, 2005-2006); на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності” (Мелітополь, 2006); на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Вища школа України: поступ у майбутнє” (Черкаси, 2007); на II Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (Горлівка, 2007); на Міжнародній науково-практичній конференції „Моніторинг якості професійної підготовки фахівців педагогічної освіти” (Луганськ, 2007).

Публікації. Результати дисертації опубліковано у 8 одноосібних роботах автора, серед них: 1 стаття у науковому журналі, 4 – у збірниках наукових праць, 3 – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 6 додатків на 15 сторінках, списку використаних джерел (236 найменувань, з яких 2 – іноземною мовою). Повний обсяг дисертації – 207 сторінок, основний зміст роботи викладений на 167 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 4 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовані актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначені мета, завдання дослідження, об'єкт, предмет, розкрита його наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, подані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження у практику навчання.

У першому розділі **“Педагогічна імпровізація як педагогічна проблема”** розглянуті джерела виникнення імпровізації, її сутність, різні підходи до визначення феномена педагогічної імпровізації, подане авторське робоче визначення поняття “педагогічна імпровізація”, здійснений психолого-педагогічний аналіз сучасних підходів щодо підготовки майбутніх учителів до педагогічної імпровізації. Зокрема, у дисертації зазначається, що імпровізація – явище не нове в педагогіці. Вперше термін “імпровізація” з'явився в кінці XV століття в Італії, а поняття “педагогічна імпровізація” – в 1993 році на сторінках російської енциклопедії. Багатьма вченими особлива увага приділена тому факту, що імпровізація, як компонент творчої діяльності, властива педагогічній діяльності і має риси схожі за своєю структурою з акторською професією. З метою наукового обґрунтування змісту, структури, видів, етапів та функцій педагогічної імпровізації нами проаналізовані різні підходи до визначення цього поняття у працях Л.Ю.Берікханової, С.П.Дудель, В.І.Загвязинського, В.А.Кан-Калика, Ю.Л.Львової, А.С.Макаренка, М.Д.Нікандрова, В.М.Смиренського, Т.О.Фокіної, В.М.Харькіна. Педагогічна імпровізація розглядається у дослідженні як одна з умов професійної діяльності вчителя і стоїть поряд із педагогічною ерудицією, цілепокладанням, мисленням, спостережливістю, пильністю, винахідливістю, рефлексією.

Аналіз емпіричного матеріалу і теоретичне осмислення проблеми дозволили встановити, що внутрішнім механізмом, що приводить в дію педагогічну імпровізацію, є педагогічна інтуїція, а її основною рушійною силою виступають суперечності, зокрема: між першочерговим педагогічним задумом та новим, що виник безпосередньо у процесі навчання; між педагогічним проектом уроку і об'єктивно-суб'єктивними умовами його реалізації.

Аналіз визначень феномена педагогічної імпровізації дозволяє стверджувати, що вони не суперечать одне одному, проте, кожне з них розглядає педагогічну імпровізацію під певним кутом зору, і тому ми, об'єднавши їх, дали авторське визначення. Педагогічна імпровізація – це сукупність педагогічних дій,

уміння виконувати які є інтегративна багатокомпонентна якість педагога, що дозволяє йому оперативно реагувати на ситуації, які несподівано виникають у ході навчально-виховного процесу (різноманітного характеру і масштабу) та коригувати початковий педагогічний задум (проект) відповідно до реальних умов ходу навчальної діяльності.

Значна увага приділяється теоретичному аналізу понять “педагогічна діяльність” і “педагогічна імпровізація”, розкрито структурні компоненти, їх внутрішній зміст. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури (Н.В.Кузьміна, Ю.М.Кулюткін, О.М.Леонтєв, О.К.Маркова, С.М.Михайлов, Я.О.Пономарьов, С.Л.Рубінштейн, В.О.Сластьонін) дав змогу з’ясувати зміст та структуру педагогічної діяльності. Порівняння варіантів структур творчого процесу, запропонованих різними авторами, і визначення структури педагогічної імпровізації дали підстави стверджувати, що педагогічна імпровізація є видом і компонентом педагогічної творчості вчителя.

Відповідно до логіки дослідження проаналізовані суттєві характеристики понять “готовність до педагогічної діяльності” та “формування імпровізаційної готовності у студентів”; детально розглянуті різні відомі методики формування досліджуваної якості у студентів вищих педагогічних навчальних закладів (Л.Ю.Берікханова, О.Д.Дубогай, О.М.Куцевол, В.М.Смиреньський, В.М.Харькін, Т.О.Фокіна).

Теоретичне дослідження проблеми дозволило розглядати готовність учителя до педагогічної імпровізації як результат професійної підготовки до творчої педагогічної діяльності, що передбачає: потребу у використанні педагогічної імпровізації під час розв’язання різних педагогічних ситуацій; внутрішній настрій на педагогічну імпровізацію; глибокі знання психолого-педагогічних дисциплін, предмету викладання та теоретичних основ педагогічної імпровізації; комплекс багатьох особистісних характеристик, притаманних педагогу, який працює в галузі педагогічної імпровізації.

Будучи важливою та актуальною, проблема підготовки майбутніх учителів до педагогічної імпровізації не повністю розв’язана у практиці вищих навчальних закладів, і тому нами були розроблені основні перспективні напрямки формування імпровізаційної готовності у студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Викладені положення склали базу для розробки основ технології підготовки студентів до педагогічної імпровізації.

Другий розділ **“Психолого-педагогічні основи формування готовності до імпровізації у студентів вищих педагогічних навчальних закладів”** присвячений висвітленню питання методичного забезпечення формуючого експерименту, аналізу шляхів впровадження експериментальної технології формування у майбутніх учителів готовності до педагогічної імпровізації у практику навчання у вищих педагогічних навчальних закладах.

В основу організації дослідження було покладене важливе положення про те, що дидактичний процес у вищому педагогічному навчальному закладі повинен

бути організований так, щоб залучати студентів до педагогічної діяльності, зокрема творчої, виховувати готовність до постановки і розв'язання педагогічних завдань творчого характеру в навчальній і виховній роботі. Проте процес залучення студентів до творчості є довготривалим і складним, бо творчість неможлива без значного багажу знань і відповідних умінь; а сама природа творчого процесу не піддається жорсткій регламентації.

Зміст констатуючого етапу дослідження, в якому були задіяні 243 респонденти, був спрямований на виявлення готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації у початковій школі. Він включав такі напрямки роботи: встановлення ставлення студентів до педагогічної імпровізації як педагогічного явища; виявлення знань студентів про сутність творчої педагогічної діяльності, педагогічної інтуїції, педагогічної імпровізації; визначення наявності чи відсутності у студентів імпровізаційних умінь у ході виконання різних завдань; діагностування початкового рівня готовності до педагогічної імпровізації у студентів різних курсів.

У ході дослідження було використані такі методи: анкетування, інтерв'ювання, бесіди, тестування, спостереження, моделювання.

Як свідчать результати дослідження, більшість майбутніх учителів (87%) мають досить нечітке уявлення про модель діяльності і особистість вчителя-практика, який активно використовує імпровізацію для оптимізації педагогічного процесу. Пов'язане це з недостатнім рівнем психолого-педагогічної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах (76% опитаних).

Результати констатуючого експерименту дали підстави зробити висновок, що цілеспрямована робота з підготовки майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації повинна починатися з 1-го курсу в процесі вивчення студентами дисциплін психолого-педагогічного циклу, і продовжуватись на інших навчальних дисциплінах і педагогічній практиці протягом усього періоду навчання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Відповідно до поставленої мети – підготувати майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації, була розроблена експериментальна дидактична система і дидактичне забезпечення процесу підготовки студентів до педагогічної імпровізації у педагогічному вузі. Відповідно був проаналізований зміст програм педагогічних курсів і запропонована поетапна підготовка студентів до педагогічної імпровізації: I етап – мотиваційно-пізнавальний, охоплює 1-й і 2-й курси навчання; II етап – тренувально-виконавчий (3-й 4-й курси); III етап – рефлексивно-творчий (5-й курс (рівень “спеціаліст”)).

На I мотиваційно-пізнавальному етапі відбувалося залучення студентів до проблеми, ознайомлення з поняттям педагогічної імпровізації, її сутністю і значенням для організації та управління навчально-виховним процесом у школі під час вивчення дисциплін “Загальні основи педагогіки”, “Вступ до спеціальності”, “Загальна психологія”.

На кінець I-го етапу був проведений зріз констатуючого дослідження шляхом педагогічного спостереження, анкетування, опитування, аналіз результатів діяльності студентів та інших методів, дані яких дали підстави переконатися у правильності теоретичного припущення про те, що його результатом є виникнення у студентів інтересу до проблеми педагогічної імпровізації, бажання розвивати свою готовність до цього виду педагогічної творчості.

На II тренувально-виконавчому етапі відбувалося активне засвоєння моделі майбутнього спеціаліста, підготовленого до імпровізаційного розв'язання педагогічних ситуацій через навчально-пізнавальну, імітаційно-моделюючу, навчально-практичну і самостійну діяльність майбутнього педагога.

У процесі вивчення таких педагогічних дисциплін, як “Історія педагогіки”, “Дидактика”, “Теорія і методика виховання”, “Основи педагогічної майстерності” у майбутніх учителів початкових класів сформувалася система професійних педагогічних знань і вмінь, які стали передумовою їх готовності до педагогічної імпровізації. На 4-му курсі був прочитаний розроблений нами спецкурс “Методика розв'язання педагогічних ситуацій”, що включав у себе не тільки теоретичне вивчення феномену педагогічної імпровізації, але й педагогічний тренінг та практикум з оволодіння імпровізаційними вміннями. Метою спецкурсу стала підготовка студентів до імпровізаційного розв'язання ситуацій, що виникають у рамках педагогічного процесу.

Організація та проведення нами практичних аудиторних занять мали певні особливості, оскільки спрямовувались на розвиток у студентів творчого мислення, професійного сприймання, педагогічної уяви та вміння перевтілюватися. Так, на цьому етапі велика увага приділялася педагогічним ситуаціям, що могли виникати у навчально-виховному процесі початкової школи і вимагали не тільки знань правил імпровізації, але й дій у непередбачуваних умовах. Студенти ознайомлювалися з алгоритмом аналізу педагогічних ситуацій, постановкою і розв'язуванням педагогічних завдань. Їм пропонувалося за певний інтервал часу розв'язати педагогічні ситуації за такими варіантами:

- 1) ситуації, що моделювали поведінку вчителя початкових класів, із готовими варіантами розв'язання і пропонували студентам оцінити педагогічну діяльність, проаналізувати та обрати оптимальний варіант розв'язання;
- 2) незакінчені педагогічні ситуації;
- 3) ситуації, що вимагали зміни негативного варіанту комунікативної поведінки вчителя на позитивний;
- 4) ситуації нетипові, проблемного характеру;
- 5) ситуації, які виникали стихійно у процесі заняття.

Зазначимо, що кожне з таких занять мало чітку розроблену систему завдань та ситуацій, спрямованих на всебічний аналіз студентами навчального процесу; можливість практичного підкріплення одержаних теоретичних знань.

Виробнича навчально-виховна педагогічна практика студентів 5-го курсу соціально-гуманітарного факультету спеціальність “Початкове навчання” та

розроблений спецкурс “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність” були основною складовою *III рефлексивно-творчого етапу*, в ході якого здійснювалося шліфування окремих компонентів підготовки студентів до педагогічної імпровізації та їх поєднання в систему. На даному етапі спостерігалось збільшення кількісного та якісного складу знань з творчих основ педагогічної імпровізації; проходило удосконалення імпровізаційних умінь; виникла потреба у використанні педагогічної імпровізації під час розв’язання різних педагогічних ситуацій.

Дані констатуючого етапу дослідження обумовили необхідність розробки дидактичної системи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації, в яку були включені чотири компоненти.

Перший компонент – це фундаментальні знання з дисциплін психолого-педагогічної, загальнокультурної, професійно-предметної підготовки, які набуваються у процесі засвоєння обов’язкового мінімуму змісту професійної освітньої програми з конкретної спеціальності. При вивченні названих блоків дисциплін відбувається включення в логіку їх викладання елементів підготовки до імпровізаційного розв’язання виниклих ситуацій.

Другий компонент – всі види педагогічних практик студентів, у ході яких одним із напрямків є ознайомлення з діяльністю вчителів, які активно використовують педагогічну імпровізацію під час розв’язання конкретних педагогічних ситуацій.

Третій компонент включає самостійну навчально-пізнавальну, науково-дослідницьку і навчально-практичну роботу студентів, що забезпечує єдність їхньої теоретичної і практичної підготовки до педагогічної імпровізації, остання спрямована на розвиток творчих здібностей, індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Четвертий компонент – спецкурс “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність”, метою якого є підготовка студентів до імпровізаційного розв’язання ситуацій, що виникають у рамках педагогічного процесу в школі. При організації і проведенні спецкурсу слід враховувати специфіку факультету.

У третьому розділі “**Експериментальні дослідження готовності студентів до педагогічної імпровізації**” розглядається практична педагогічна діяльність стосовно втілення педагогічних проектів уроків, описується зміст і хід формуючого експерименту, проаналізовані результати експериментальної роботи.

У дослідженні представлена модель спеціаліста, підготовленого до педагогічної імпровізації як сукупність взаємопов’язаних компонентів: особистісні характеристики; теоретичні знання; імпровізаційні вміння і навички; відсутність бар’єрів творчої педагогічної діяльності. Запропонована модель увібрала в себе і систематизувала погляди, ідеї, матеріали наукових досліджень педагогів-класиків і сучасних вчених (О.О.Горської, І.А.Зязюна, В.А.Кан-Калика, О.В.Киричука, А.С.Макаренка, А.М.Маркуши, С.Д.Омельченка, А.Л.Потеряхіна, В.А.Семиченко, В.О.Сухомлинського, Н.С.Щуркової), а також власних досліджень.

Розроблений і апробований зміст спецкурсу “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність”, який є дидактичною програмою, орієнтованою на створення моделі готовності до педагогічної імпровізації майбутніх учителів початкової школи.

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності запропонованої системи та дидактичної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації полягала у розширенні знань студентів з теоретичних основ педагогічної імпровізації; відпрацюванні і закріпленні у них імпровізаційних умінь у ході виконання різних завдань; розвитку в майбутніх учителів необхідних особистісних якостей, притаманних педагогу, що активно використовує імпровізацію під час розв’язання різних педагогічних задач і ситуацій; проведенні діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації і виявленні рівнів її сформованості.

Досліджуваний процес у роботі розглядався як єдність мотиваційно-орієнтаційного, змістово-операційного і оцінювально-рефлексивного компонентів.

Мотиваційно-орієнтаційний компонент передбачає виявлення розуміння і оцінки респондентами цілей і завдань педагогічної діяльності, усвідомлення ними значущості педагогічних знань, наявності психологічної готовності у майбутній професійній діяльності, стимулювання студентів до творчого застосування потенціалу педагогічної імпровізації у навчально-виховній діяльності.

Змістово-операційний компонент включає володіння вміннями будувати і приводити в рух логічно завершену педагогічну систему (комплексне планування навчально-виховних завдань, обґрунтований відбір змісту навчального процесу, оптимальний вибір методів, форм і засобів його організації); містить зміст навчального матеріалу з педагогічної імпровізації як складової підготовки майбутніх учителів.

Оцінювально-рефлексивний компонент передбачає використання адекватної системи методів і засобів діагностики готовності студентів до педагогічної імпровізації у майбутній педагогічній діяльності, забезпечує своєчасне вимірювання ефективності цього процесу та відображає його результати.

За результатами констатуючого етапу дослідження та з урахування розбіжностей імпровізаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи були визначені рівні готовності до педагогічної імпровізації: високий (системно-моделюючий), достатній (локально-моделюючий), середній (адаптивний), низький (репродуктивний).

Діяльність студентів з високим (системно-моделюючим) рівнем готовності до педагогічної імпровізації (2,4%) характеризувалася чітко вираженою потребою в педагогічній імпровізації; достатньо повним володінням системою предметних, психолого-педагогічних, методичних і загальнокультурних знань та імпровізаційних умінь; педагогічною технікою; покладанням на свою інтуїцію; аналізом, порівнянням, моделюванням набутих знань та самостійним

поглибленням їх; здатністю до пошуку різних способів розв'язання педагогічних ситуацій.

Респонденти, готовність яких до педагогічної імпрровізації досягала достатнього (локально-моделюючого) рівня (18,3%), характеризувалися стійкою потребою у розв'язанні педагогічних ситуацій через педагогічну імпрровізацію; наявним стійким позитивним ставленням до удосконалення підготовки до педагогічної імпрровізації. Студенти оволодівали системою знань з предмету, методики його викладання, педагогіки та психології, загальнокультурними знаннями. Спостерігалось удосконалення вмінь моделювання педагогічної дійсності, передбачення ходу й результатів педагогічної діяльності.

Середній (адаптивний) рівень досліджуваної готовності (19,5%) властивий студентам, в яких потреба у використанні імпрровізації для розв'язання різних педагогічних ситуацій поки що не проявлялася. Інтерес до педагогічної імпрровізації тільки з'являвся; формувалось позитивне ставлення до педагогічної імпрровізації, зацікавленість в удосконаленні підготовки до цього виду творчої педагогічної діяльності. В цілому діяльність таких студентів за своїм характером репродуктивна, виконується за відомими зразками, але останні пристосовувалися, адаптувалися студентами до конкретних обставин, вносилися відповідні зміни.

У студентів, готовність яких до педагогічної імпрровізації перебувала на низькому (репродуктивному) рівні (59,8%), була відсутня мотивація до імпрровізаційної педагогічної діяльності, не усвідомлена необхідність використання імпрровізації в педагогічному процесі; потреба у використанні педагогічної імпрровізації під час розв'язування навчально-виховних ситуацій відсутня. У студентів були низькі предметні, психолого-педагогічні і загальнокультурні знання, знання теоретичних основ педагогічної імпрровізації практично відсутні.

Формуючий експеримент у даній роботі був логічним продовженням теоретичних досліджень і головним засобом перевірки їх достовірності: здійснений аналіз навчальних планів, програм, змісту навчальних предметів психолого-педагогічного циклу, методики викладання української мови з метою вибору тем для реалізації процесу формування імпрровізаційної готовності у студентів під час експериментального навчання; уточнена сутність і структура педагогічної імпрровізації, визначений зміст інформації про специфіку діяльності вчителів початкових класів, сутність і структура імпрровізаційних умінь, розроблені завдання, підібрані педагогічні ситуації, що розв'язувались спонтанно і оперативно, тим самим засвідчуючи, наскільки сформовані у студентів уміння імпрровізації є наближеними до реальних умов навчально-виховного процесу.

Формуючий експеримент проводився на базі Мелітопольського державного педагогічного університету, а також Бердянського державного педагогічного університету в умовах навчально-виховного процесу протягом 2002-2007 навчальних років і складався з двох частин.

Першу частину експерименту складав попередній експеримент (2002-2004 н. рр.), у ході якого на кожному курсі соціально-гуманітарного факультету МДПУ

реалізувалися окремі частини розробленої нами системи. Експеримент носив дискретний характер, оскільки елементи методики та дидактичного забезпечення апробувалися окремо на 1, 2, 3, 4 та 5-их курсах. У попередньому експерименті брали участь 243 студенти. Крім того, в цьому експерименті брали участь студенти 4-5-их курсів факультету підготовки вчителів початкових класів БДПУ (77 респондентів). Їм був прочитаний спецкурс “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність”, та проведені лабораторно-практичні заняття.

На аудиторних заняттях використовувалися різноманітні методи і форми навчання, спрямовані на оволодіння студентами теоретичних основ проблеми формування імпровізаційних умінь та практичне їх використання: розв’язування відповідних педагогічних задач і ситуацій, проведення багатофункціональних ділових ігор; спостереження за роботою вчителів-новаторів, спеціалістів вищої, першої, другої категорій, викладачів вищої школи, заданого протоколювання та індивідуального аналізу результатів діяльності. Названі методи і форми застосовувалися не ізольовано, а в певній системі з урахуванням структури та етапів процесу формування імпровізаційних умінь у майбутніх учителів початкових класів. Ретельно продуманий, аргументований, чітко викладений теоретичний матеріал і система методичного забезпечення, що включала запитання і завдання для майбутніх учителів продуктивного (частково-пошукового і дослідницького) характеру, спонукали студентів до роздумів, порівнянь, аналізу педагогічних явищ. Теоретичні положення були проілюстровані фактами зі шкільного життя і супроводжувалися різноманітними зразками-варіантами розв’язування педагогічних ситуацій, зразками реалізації окремих форм, методів і прийомів взаємодії вчителя початкових класів із суб’єктами навчально-виховного процесу.

У процесі формуючого експерименту відбувалося поступове ускладнення видів навчальної діяльності студентів, що дозволило їм протягом навчання засвоїти знання про сутність, структуру, види педагогічної імпровізації, методику формування імпровізаційних умінь. У запропонованому процесі формування готовності до педагогічної імпровізації передбачався тісний зв’язок між теоретичною і практичною підготовкою до педагогічної професії, між вузівською програмою і практикою початкової школи. Крім того, складовою частиною підготовки майбутніх учителів виступала самостійна робота, результати якої використовувалися на практичних заняттях, що підвищувало мотивацію до оволодіння імпровізаційними вміннями.

У процесі експериментальної роботи студенти розв’язували запропоновані ситуації різними способами, обґрунтовували доцільність найоптимальнішого способу. Розв’язання педагогічних задач здійснювалося студентами на таких рівнях: інваріантному - вибір і аналіз однієї із запропонованих відповідей; репродуктивному – знаходження стандартного, раніше відомого розв’язку; творчому – розробка власного проекту розв’язання навчальної або виховної задачі та обґрунтування його на основі психолого-педагогічних знань.

На кінець першої частини формуючого етапу був здійснений проміжний і підсумковий діагностичні зрізи, у процесі яких за допомогою різних методів (самооцінки, взаємооцінки студентів, експертної оцінки з боку викладачів вузу, вчителів початкових класів) виявлений досягнутий рівень імпровізаційної готовності у респондентів експериментальних і контрольних груп.

Другу частину експерименту складав власне формуючий експеримент (2004-2007 н. рр.), у ході якого реалізовувався основний задум розробленої методики, а саме тренувально-виконавчий (підготовка бакалавра) та рефлексивно-творчий (підготовка спеціаліста) етапи.

У другій частині дослідно-експериментальної роботи були задіяні студенти соціально-гуманітарного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету, починаючи з 3-го і закінчуючи 5-м курсом, та студенти факультету підготовки вчителів початкових класів Бердянського державного педагогічного університету.

У процесі формуючого експерименту робота зі студентами в контрольних групах здійснювалася в умовах традиційної професійної підготовки. Студенти контрольних груп вивчали теорію та історію педагогіки, дидактику, психологію, теорію виховання, методику викладання української мови, брали участь у всіх видах роботи вчителя початкових класів у процесі неперервної педагогічної практики. Поняття про сутність педагогічної імпровізації, імпровізаційні вміння та їх структуру були засвоєні студентами в обсязі рекомендованими посібниками. Систематичного формування імпровізаційних умінь у респондентів контрольних груп на аудиторних заняттях і педагогічній практиці не проводилось.

Підготовка студентів експериментальних груп соціально-гуманітарного факультету та факультету підготовки вчителів початкових класів проводилась за експериментальною програмою формування імпровізаційної готовності, яка передбачала забезпечення зовнішніх (педагогічних) і внутрішніх (психологічних) умов і адекватних засобів. На кожному етапі цілісного процесу формування були проведені зрізи з метою виявлення рівнів готовності студентів до імпровізаційної діяльності.

У студентів експериментальних груп формування імпровізаційних умінь здійснювалося в процесі вивчення вступу до спеціальності, теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, педагогічної майстерності, методики викладання української мови, різних видів педагогічної практики. Крім того, для реалізації мети дослідження в експериментальних групах був прочитаний розроблений спецкурс “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність” в обсязі 20 аудиторних годин, що дозволило здійснити поетапну реалізацію завдань з формування імпровізаційної готовності.

Включення студентів у педагогічно спрямовану діяльність і реальне професійне середовище, використання активних методів навчання, що ґрунтуються на моделюванні навчально-виховного процесу початкової школи і спрямованих на практичне оволодіння педагогічною теорією, відпрацювання імпровізаційних умінь і навичок, засвідчує динаміку росту мотиваційно-

орієнтаційного, змістово-операційного та оцінювально-рефлексивного компонентів готовності до педагогічної імпровізації.

Про ефективність впливу запропонованої нами методики на функціонування і розвиток процесу формування готовності до педагогічної імпровізації переконливо вказує динамічне зростання в експериментальних групах кількості студентів, які оволоділи імпровізаційними вміннями високого (системно-моделюючого) і достатнього (локально-моделюючого) рівнів. Кількість респондентів з високим рівнем сформованості імпровізаційної готовності збільшилася в експериментальних групах на 7,4%, проти контрольних груп – 2,3%; з достатнім рівнем сформованості імпровізаційної готовності кількість збільшилася в експериментальних групах на 9,5%, а в контрольних залишилась на тому ж рівні. Значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем готовності. Якщо на початок експерименту їх кількість складала 59,8%, то на завершення дослідницько-експериментальної роботи кількість досягла 23,2%. У контрольних групах значної динаміки не спостерігаємо, хоча можна стверджувати про незначне зростання рівня готовності до педагогічної імпровізації. Це пов'язано з професійним ростом випускників у процесі професійно-педагогічної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

На рис. 1 представлена порівняльна характеристика готовності студентів контрольної та експериментальної груп до педагогічної імпровізації до та після завершення експерименту.

Рис. 1. Порівняльна характеристика готовності студентів ЕГ і КГ до педагогічної імпровізації до та після завершення формуючого експерименту

Про зростання рівня готовності студентів до педагогічної імпровізації засвідчує і той факт, що у процесі дослідницько-експериментальної роботи у них до кінця навчання у вищому педагогічному навчальному закладі відбулись зміни окремих особистісних характеристик, наявність яких є показниками готовності до педагогічної імпровізації. Змінились такі особистісні характеристики як

оригінальність мислення і винахідливість у нестандартних ситуаціях; підвищився рівень розподіленої та одночасно сконцентрованої уваги.

Після проведення дослідницько-експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації було проведено опитування студентів, 87% яких вказали на ефективність розробленої системи підготовки спеціалістів; 75% - вважають, що у процесі цілеспрямованої роботи у них з'явився інтерес до професійно-педагогічної діяльності, виникло бажання працювати над своєю майстерністю як майбутнього педагога-професіонала, розвивати професійну культуру.

Результати дослідницько-експериментальної роботи засвідчили, що розроблена система поетапної підготовки студентів до педагогічної імпровізації створює необхідні умови для підвищення рівня їхньої готовності до творчої діяльності. Порівнявши дані констатуючого і формуючого етапів експерименту, можна стверджувати про приріст основних показників готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації.

Дослідження дало підстави зробити такі **висновки**:

1. Проаналізований стан вивчення проблеми у психолого-педагогічній літературі, вивчений досвід підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах освіти, визначено суть основних понять проблеми. Виявлено, що одним із шляхів підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є використання можливостей змісту навчальних предметів щодо формування у студентів знань і умінь з педагогічної імпровізації, готовності до імпровізаційної діяльності.

Основне поняття готовності до педагогічної імпровізації визначається як результат професійної підготовки майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності, що передбачає потребу у використанні імпровізації під час розв'язання різних педагогічних ситуацій і внутрішній настрій на неї у конкретний момент; глибокі знання психолого-педагогічних дисциплін, предмету викладання та теоретичних основ педагогічної імпровізації; імпровізаційні вміння і навички; комплекс певних особистісних характеристик, таких як гнучкість і оригінальність мислення, винахідливість, педагогічна інтуїція і уява, широкий кругозір тощо. Функціональна структура підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів забезпечується єдністю мотиваційно-орієнтаційного, змістово-операційного і оцінювально-рефлексивного компонентів.

2. Розроблена дидактична система підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації; теоретично обґрунтована доцільність її використання; визначені компоненти та педагогічні умови ефективного функціонування даної системи, які представлені сукупністю заходів, необхідних для досягнення студентами відповідного рівня готовності у рамках даної системи.

3. Розроблені критерії готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації та з'ясовані їх суттєві показники. В якості критеріїв даної готовності виділено сформованість мотиваційно-потребнісного ставлення

студентів до педагогічної імпровізації і процесу підготовки до неї; повнота, глибина, міцність, усвідомленість, системність знань; сформованість імпровізаційних умінь; наявність певних особистісних характеристик; відсутність бар'єрів творчої педагогічної діяльності; здатність об'єктивно оцінити рівень власної готовності до педагогічної імпровізації.

4. У ході дослідження визначені рівні готовності студентів до педагогічної імпровізації: низький (репродуктивний), середній (адаптивний), достатній (локально-моделюючий), високий (системно-моделюючий).

Репродуктивний рівень характеризувався слабкою сформованістю умінь майбутніх учителів до педагогічної імпровізації, низьким об'ємом предметних, психолого-педагогічних і загальнокультурних знань; стереотипністю педагогічних рішень.

Адаптивний рівень позначився переважно фрагментарним характером діяльності студентів; навчальні завдання виконувались за відомими зразками, але останні пристосовувались, адаптувались студентами до конкретних обставин, вносились відповідні зміни.

Локально-моделюючому рівню притаманні були такі характеристики навчальної діяльності студентів – майбутніх учителів як активність і самостійність під час аналізу педагогічних ситуацій і доборі способів їх розв'язування, прояв самоаналізу і самооцінки педагогічної діяльності, знань з теоретичних основ педагогічної імпровізації.

Системно-моделюючий рівень позначився яскраво вираженою творчою спрямованістю діяльності студентів, здатністю оперативно і правильно використовувати форми, методи і прийоми навчально-пізнавальної діяльності учнів; швидким використанням прийомів активізації уваги і мотивації до навчання; здатністю об'єктивно оцінювати всі компоненти готовності до педагогічної імпровізації, намаганням миттєво оцінити свою діяльність, а також діяльність і стан учнів під час і після імпровізації.

5. Науково обґрунтована та експериментально перевірена доцільність поетапного формування імпровізаційної готовності в єдності виявлених послідовних, взаємообумовлених етапів: мотиваційно-пізнавального (1-2 курси, пропедевтичний), тренувально-виконавчого (3-4 курси, бакалаврська підготовка) і рефлексивно-творчого (5-й курс, підготовка спеціалістів).

6. На основі результатів педагогічного дослідження обґрунтовані методичні рекомендації щодо практичного втілення педагогічної імпровізації у процес підготовки майбутніх учителів початкової школи. До них належать: використання потенціалу всіх навчальних психолого-педагогічних дисциплін і видів педагогічної практики для формування готовності до педагогічної імпровізації; наступність і взаємодоповнюваність різних видів діяльності майбутнього учителя, що забезпечується єдністю теоретичної і практичної підготовки студентів на кожному з етапів процесу формування імпровізаційних умінь; розв'язання педагогічних ситуацій і завдань різного ступеня проблемності і нестандартності у навчально-виховному процесі, починаючи з типових стандартних і закінчуючи

нетрадиційними (творчими); включення у програму підготовки студентів спецкурсу “Педагогічна імпровізація і імпровізаційна готовність”; залучення студентів до аналізу і самоаналізу творчої професійної діяльності; використання методів, прийомів і дидактичних засобів, адекватних процесу формування готовності студентів до педагогічної діяльності протягом усього періоду навчання у педагогічному закладі освіти.

Проведене дослідження не вичерпує розв’язання означеної проблеми. Перспективними напрямками її дослідження є вивчення спільної діяльності закладів педагогічної освіти і загальноосвітніх шкіл із формування імпровізаційної готовності; використання потенціалу наукової і виховної роботи вищої школи з формування імпровізаційних умінь; вивчення специфіки формування імпровізаційної готовності у процесі підготовки магістрів педагогічної освіти.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких одноосібних публікаціях:

1. Дубяга С.М. Педагогічна імпровізація як професійно необхідна умова творчої діяльності вчителя // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць. – Вип.4 (14). – К.: НПУ, 2005. – С. 27-32.
2. Дубяга С.М. Підготовка майбутніх учителів до розв’язання непередбачуваних педагогічних ситуацій // Рідна школа. – 2006. – № 1. – С. 28-29.
3. Дубяга С.М. Технологічне забезпечення підготовки студентів ВПНЗ до педагогічної імпровізації // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). - № 3. – Бердянськ: БДПУ, 2006. – С. 112-118.
4. Дубяга С.М. Формування імпровізаційної готовності в студентів у практиці навчання у вищому навчальному закладі // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 101. – Черкаси: ЧНУ, 2007. – С. 18-23.
5. Дубяга С.М. Дидактична модель готовності спеціаліста до педагогічної імпровізації // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. 2007. – Випуск XV-XVI. Частина 1: Матеріали II Міжнародної конференції “Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” / Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов. 8-9 листопада 2007 р. – Івано-Франківськ. Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету, 2007. – С.153-161.
6. Дубяга С.М. Творча імпровізація вчителя в навчальному процесі // Матеріали II Міжнародної Інтернет-конференції “Нові виміри сучасного світу”. Том 1. – Мелітополь: МДПУ, 2006. – С. 51-52.
7. Дубяга С.М. Творчість у професійній діяльності вчителя // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної

діяльності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 листопада 2006 р.). – Мелітополь: МДПУ, 2006. – С. 42-44.

8. Дубяга С.М. Формування імпровізаційної готовності в студентів у практиці навчання у вищому навчальному закладі // Вища школа України: поступ у майбутнє: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. – С. 89-90.

АНОТАЦІЇ

Дубяга С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – НПУ імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертація присвячена проблемі формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до педагогічної імпровізації. Проаналізований стан досліджуваної проблеми в педагогічній науці та практиці. Розроблена і обґрунтована технологія поетапної підготовки студентів до педагогічної імпровізації, яка включає мотиваційно-орієнтаційний, змістово-операційний і оцінювально-рефлексивний компоненти, формування яких спрямоване на розвиток стимулів до творчого застосування потенціалу педагогічної імпровізації. Визначальну роль у розробленій нами дидактичній системі відведено дидактичній моделі готовності до педагогічної імпровізації у майбутніх учителів початкової школи. Експериментально перевірено її ефективність у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Ключові слова: педагогічна імпровізація, педагогічна діяльність, творчість, готовність до педагогічної імпровізації, дидактична система, дидактична модель, технологія, поетапне формування.

Дубяга С.Н. Подготовка будущих учителей начальной школы к педагогической импровизации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – НПУ имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2008.

В диссертации исследуется проблема формирования у будущих учителей начальной школы готовности к педагогической импровизации в высших педагогических учебных заведениях.

В теоретической части диссертации проанализировано состояние исследуемой проблемы в педагогической науке и практике: исследованы современные подходы к подготовке будущих учителей к педагогической импровизации; раскрыты структурные компоненты, их внутреннее содержание, подробно рассмотрены различные известные методики формирования исследуемого качества у студентов высших педагогических учебных заведений. В

результате изучения различных взглядов на роль и компоненты творческой педагогической деятельности в системе подготовки студентов, автор делает вывод о целесообразности подготовки будущих учителей начальной школы к принятию профессиональных решений, моделированию нестандартных способов профессиональных действий, к выбору оптимального режима функционирования процесса обучения, к педагогической импровизации.

В экспериментальной части диссертации представлена технология экспериментального обучения, проанализированы пути и результаты внедрения технологии поэтапного формирования у будущих учителей начальных классов импровизационной готовности в практику обучения высших педагогических учебных заведений.

Содержание констатирующего этапа исследования составили такие направления работы: анализ существующего в современном высшем учебном педагогическом заведении опыта организации учебно-воспитательного процесса; анкетирование и опрос студентов касательно их направленности на творческо-импровизационную деятельность; проведение и анализ аудиторных занятий и педагогической практики с точки зрения реализации возможностей использования педагогической импровизации; наблюдение работы молодых специалистов. По итогам констатирующего эксперимента установлены четыре уровня готовности будущих учителей начальных классов к педагогической импровизации: системно-моделирующий, локально-моделирующий, адаптивный, репродуктивный, показатели которых подтвердили необходимость разработки дидактической системы поэтапного формирования у студентов готовности к педагогической импровизации.

Содержательная сторона системы формирования готовности студентов к педагогической импровизации составляла четыре компонента:

Первый компонент – это фундаментальные знания с дисциплин психолого-педагогической, общекультурной, профессионально-предметной подготовки, которые приобретаются в процессе усвоения обязательного минимума содержания профессиональной образовательной программы по данной специальности. При изучении названных блоков дисциплин происходило включение в логику их преподавания элементов подготовки к импровизационным решениям возникших ситуаций.

Второй компонент – это все виды педагогических практик студентов, в ходе которых одним из направлений есть ознакомление с деятельностью учителей, которые активно используют педагогическую импровизацию при решении конкретных педагогических ситуаций.

Третий компонент включает самостоятельную учебно-познавательную, научно-экспериментальную работу студентов, которая обеспечивает единство теоретической и практической подготовки к педагогической импровизации, последняя направлена на развитие творческих способностей, индивидуального стиля педагогической деятельности.

Четвертый компонент – спецкурс «Педагогическая импровизация и импровизационная готовность», цель которого: подготовить студентов к импровизационному решению ситуаций, возникающих в рамках педагогического процесса в школе.

Стратегия экспериментальной технологии заключалась в целенаправленной организации учебно-познавательного процесса с целью систематического вовлечения студентов в активную деятельность по формированию и самоформированию импровизационных умений, через использование на занятиях специальных заданий по решению педагогических разногласий, которые осуществлялись путем организации имитационной деятельности, тренингов, заданий креативного типа.

Динамический рост в экспериментальных группах количества студентов высокого (системно-моделирующего) и достаточного (локально-моделирующего) уровней, зафиксированная успеваемость формирования импровизационных умений убедительно свидетельствуют о педагогической целесообразности выбора дидактической системы поэтапной подготовки будущих учителей к педагогической импровизации. Рост уровней готовности свидетельствует о том, что если в ЭГ на 3-м курсе высший уровень готовности характеризовали 1,1%, то на 5-м курсе он составил уже 11,3% (а в КГ соответственно 1,9% и 3,2%).

Ключевые слова: педагогическая импровизация, педагогическая деятельность, творчество, готовность к педагогической импровизации, дидактическая модель, технология, поэтапное формирование.

Dubyaga S.M. Future primary school teachers' training for pedagogical improvisation. – Manuscript.

The dissertation is aimed at obtaining a scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04 – Theory and methods of professional education. – NPU named after M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2008.

The dissertation is dedicated to the problems of forming of primary school teachers' readiness for pedagogical improvisation. The state of the problem under study in the pedagogical science and practice has been analyzed. The technology of students' gradual training for pedagogical improvisation has been worked out and grounded. It includes motivation orienting, contents operating and mark reflexive components. The formation of these components is aimed at the development of stimuli for creative usage of the potential of pedagogical improvisation. The main role in the above mentioned technology is paid to the didactic model of primary school teachers' readiness for pedagogical improvisation. Its effectiveness was tested experimentally in the process of special educational course and methods of teaching Ukrainian language in higher teachers' training colleges.

Key words: a pedagogical improvisation, readiness for pedagogical improvisation, a didactic model, creativeness, a technology, gradual training.